

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Мельничук Сергій Костянтинович

УДК 37.015.3:159.922.84

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
ВПЕВНЕНOSTІ У СОБІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Кузьменко Віра Ульянівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Інститут соціології,
психології та соціальних комунікацій,
професор кафедри теоретичної та консультативної
психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Помиткін Едуард Олександрович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
завідувач відділу педагогічної психології і психології праці;

кандидат психологічних наук, доцент
Хомич Галина Олексіївна,
Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-
Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри психології.

Захист відбудеться 24 листопада 2014 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «21» жовтня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Забезпечення виховання свідомої, відповідальної особистості, здатної компетентно розв'язувати складні соціальні та економічні проблеми, приймати самостійні рішення, наполегливо досягати визначених цілей, відстоювати власну позицію, бути впевненою в собі, є метою, яку окреслено в Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти», Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

Розвиток впевненості в собі є актуальним для людини на всіх вікових етапах, проте особливого значення набуває в юнацькому віці, коли здійснюється інтенсивне становлення життєвої позиції й самосвідомості, відбувається особистісне та професійне самовизначення. Проблема впевненості у собі в юнацькому віці є важливою в контексті розвитку конструктивної взаємодії та протистояння деструктивним впливам, формування успішної особистості.

Упевненість у собі науковці розглядають у тісному взаємозв'язку з такими категоріями, як «Я-концепція» (І. Кон, В. Столін); самосвідомість (М. Боришевський, О. Леонтьєв, Р. Павелків, Н. Шевченко); самооцінка (С. Рубінштейн, І. Зінов'єва); самоповага (С. Максименко); самоцінність (Л. Просандєєва); честь і гідність (В. Рибалка); зрілість та успішність особистості (І. Бех, В. Моргун, М. Савчин, Г. Прихожан, В. Чорнобровкіна); духовність (Е. Помиткін); образ світу (І. Бушай); лідерські якості (В. Татенко); довіра до себе (Т. Скрипкіна); прийняття рішень (В. Чорнобровкін, Л. Помиткіна); асертивність (В. Каппоні, Т. Новак).

У дослідженні проблеми впевненості в собі є декілька підходів, у межах яких вона трактується як риса особистості (О. Крупнов, В. Ромек); як установка (С. Мамонтов, А. Прангішвілі); як почуття (Р. Альберті, Дж. Вольпе, М. Еммонс, А. Лазарус, О. Чернікова); як процес домінування збудження над процесами гальмування (А. Сальтер); як впевненість у правильності власних суджень (В. Висоцький, І. Вайнер, О. Головіна).

У сучасній психологічній науці поняття «впевненість у собі» розглядають у різних контекстах, а саме: специфіка виникнення і розвитку впевненості в дошкільному та молодшому шкільному віці (В. Кузьменко, Н. Дяченко, М. Мішечкіна, Ю. Приходько, С. Ставицька), підлітковому та юнацькому віці (І. Бех, Л. Божович, І. Булах, О. Головіна, Л. Глушко, Т. Зелінська, А. Папура, Г. Хомич). Зокрема виявлено психологічні особливості впевненості в собі студентів вищих навчальних закладів: майбутніх психологів (Л. Марчук, С. Медведєва, Н. Пов'якель), управлінців і менеджерів (О. Жатько, О. Федосенко), майбутніх лікарів (К. Нікітіна), військових (А. Радущинський), а також етнопсихологічні особливості впевненості у собі в юнацькому віці (З. Бойко). Дослідники звертають велику увагу на вивчення взаємозв'язку впевненості в собі школярів і студентів з їхньою успішністю (Є. Кочнева, М. Селіверстова, Є. Серебрякова), а також на форми соціально-психологічного навчання, які підвищують рівень самооцінки людини та її впевненості у собі (С. Мамонтов, В. Ромек, М. Сміт).

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує недостатню вивченість окремих аспектів проблеми впевненості в собі, зокрема динаміку впродовж юнацького віку та гендерні відмінності. Актуальність та недостатня розробленість проблеми впевненості у собі в юнацькому віці обумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості розвитку впевненості у собі в юнацькому віці».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Тема дисертації входить до плану наукових робіт кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М. П. Драгоманова. Тему дисертації затверджено Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 23 лютого 2012 року) та Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 19 червня 2012 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальному дослідженні психологічних особливостей розвитку впевненості у собі в юнацькому віці та створенні програми її оптимізації.

В основу нашого дослідження було покладено **припущення** про те, що впевненість у собі в юнацькому віці зумовлюється віковими та гендерними особливостями, формується у звичайних умовах становлення особистості юнацького віку, а її оптимізація можлива шляхом цілеспрямованого впливу на структурні компоненти з урахуванням психологічних особливостей прояву за допомогою методів активного навчання.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези нами було поставлено такі **завдання** дослідження:

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми впевненості в собі, її сутності та особливостей становлення в юнацькому віці.
2. Обґрунтувати структуру, критерії та емпірично визначити рівні розвитку і види впевненості у собі в юнацькому віці.
3. Виявити вікові та гендерні особливості розвитку впевненості у собі в юнацькому віці.
4. Обґрунтувати, розробити та апробувати психологічну програму оптимізації впевненості у собі в юнацькому віці, здійснити оцінювання її ефективності та запровадити в практику освітньої діяльності.

Об'єкт дослідження: впевненість у собі як властивість особистості.

Предмет дослідження: вікові та гендерні особливості розвитку впевненості у собі в юнацькому віці.

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу **методів**, з-поміж яких:

– *теоретичні:* аналіз, порівняння, синтез, систематизація, моделювання, узагальнення теоретичних та експериментальних даних;

– *емпіричні:* спостереження, бесіда, метод експертних оцінок, методи активного навчання; на різних етапах дослідження використано психодіагностичні методики («Бланковий тест – упевненість» О. Крупнова; тест

мотивації досягнення успіху та уникнення невдач А. Реана; експрес-діагностика схильності до немотивованої тривожності В. Бойка; методика самооцінки Т. Дембо, С. Рубінштейна в модифікації Г. Прихожан; тест А. Ланже, П. Якубовські «Responsible Assertive Behavior»; тест В. Ромека «Упевненість у собі»);

– *статистичні*: обробку експериментально отриманих даних здійснено з використанням комп'ютерної програми SPSS 20.02 (кореляційного аналізу за коефіцієнтом лінійної кореляції Пірсона, визначення достовірних відмінностей за допомогою t-критерію Стьюдента, U-критерію Манна-Уїтні, χ^2 -Пірсона).

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: фундаментальні положення про сутність та закономірності психічного розвитку особистості в онтогенезі, зокрема в юнацькому віці, психолого-педагогічні засади сприяння такому розвитку (Л. Божович, М. Боришевський, І. Кон, Г. Костюк, С. Максименко, Н. Чепелєва); положення про людину як суб'єкта психічної активності (К. Абульханова-Славська, З. Карпенко, С. Рубінштейн, В. Петровський, В. Татенко), наукові положення про природу та сутність упевненості в собі (Р. Альберті, М. Еммонс, О. Крупнов, В. Лабунська, В. Ромек, А. Сальтер), положення про роль методів активного навчання в особистісному зростанні людини (Л. Долинська, Ю. Ємельянов, Л. Петровська, Т. Яценко).

Експериментальна база дослідження: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка; Черкаський національний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад І ступеня «Гармонія» – гімназія імені Тараса Шевченка – центр позашкільного виховання «Контакт»; Навчально-виховний комплекс «Кіровоградський колегіум – спеціалізований навчальний заклад І - III ступенів»; ДВНЗ «Кіровоградський будівельний коледж».

Експериментальне дослідження проводилося із старшокласниками та студентами віком від 16 до 22 років, а також з їхніми педагогами та батьками. Загальна кількість респондентів – 458 осіб, з них юнацького віку – 393 особи, серед них старшокласників – 187 осіб та студентів – 206 осіб (154 хлопці та 239 дівчат), а також 38 педагогів і 27 батьків.

Наукова новизна та теоретичне значення дисертаційного дослідження полягають у тому, що:

– *уперше* визначено й описано: критерії впевненості у собі (когнітивного компонента – знання про зміст і прояви впевненості в собі, здатність розпізнавати впевнену, невпевнену та агресивну поведінку; мотиваційно-цільового – цілеспрямованість, домінування мотивації на досягнення успіху; емоційно-оцінного компонента – позитивна самооцінка, невисокий рівень тривожності, емоційна стійкість; поведінкового компонента – інтернальний локус контролю, ініціатива в соціальних контактах та соціальна сміливість); визначено рівні розвитку впевненості в собі (надмірний, високий, середній, низький); виокремлено види впевненості в собі: самовпевнений, впевнений у

собі, пізнавальний, мотиваційний, емоційний, демонстративний, когнітивно-мотиваційний, когнітивно-емоційний, когнітивно-поведінковий, мотиваційно-емоційний, мотиваційно-поведінковий, емоційно-поведінковий, інтуїтивний, немотивований, емоційно нестійкий, прихований, непевнений; виявлено вікові особливості (нерівномірність розвитку структурних компонентів, домінування середнього рівня розвитку, найбільша вираженість у навчальній діяльності та в спілкуванні з друзями, наявність гармонійного та дисгармонійного профілю) і гендерну специфіку (вищий рівень розвитку когнітивного компонента в дівчат і емоційно-оцінного – у хлопців); теоретично обґрунтовано і розроблено програму оптимізації впевненості у собі в юнацькому віці.

– *поглиблено та уточнено* зміст поняття «впевненість у собі» і науково-теоретичні погляди щодо структури та особливостей розвитку впевненості в юнацькому віці; розширено уявлення про гармонійний і дисгармонійний профілі впевненості в собі; доповнено знання про вікову динаміку розвитку та специфіку проявів впевненості у собі в різних видах діяльності.

– *набула подальшого розвитку* система знань про сутність, зміст і особливості процесу становлення та оптимізації розвитку впевненості у собі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблений та апробований комплекс діагностичних методик визначення особливостей сформованості впевненості в собі та програма оптимізації цього феномена можуть бути використані практичними психологами для діагностування, корекції та розвитку впевненості в собі як особистісної властивості старшокласників і студентів. Результати проведеного теоретичного та емпіричного дослідження можна використовувати в процесі викладання таких дисциплін: «Практикум з групової психокорекції», «Психодіагностика», а також спецкурсу «Психологія впевненості» для студентів психологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження викладено і схвалено на Міжнародному науковому форумі: «Соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент» (м. Київ, 2012); Четвертій міжнародній науково-практичній конференції «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві» (м. Одеса, 2012); Міжнародній науково-практичній Інтернет - конференції «Rozwoj nauk humanistycznych» (м. Познань, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку психологічної служби в закладах освіти» (м. Кіровоград, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Современные тенденции в образовании и науке» (м. Тамбов, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Teoretyczne i praktyczne innowacje naukowe» (м. Краків, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи» (м. Кіровоград, 2013); Десятому науково-практичному семінарі «Теоретичні та методологічні засади практичної психології: динаміка розвитку» (м. Ялта, 2013); Дев'ятій міжнародній науково-практичній конференції «Соціалізація особистості в умовах системних змін:

теоретичні і прикладні проблеми» (м. Київ, 2014), засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М. П. Драгоманова (2012 – 2014) і звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу (2012 – 2014) НПУ імені М. П. Драгоманова.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів і технікумів: ДВНЗ «Кіровоградський будівельний коледж» (довідка № 46 від 26.02.2013), Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад I ступеня «Гармонія» – гімназія імені Тараса Шевченка – центр позашкільного виховання «Контакт» Кіровоградської міської ради (довідка № 663 від 10.12.2013), Навчально-виховний комплекс «Кіровоградський колегіум – спеціалізований навчальний заклад I - III ступенів» Кіровоградської міської ради (довідка № 178/3 від 30.04.2013); вищих навчальних закладів: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (довідка № 998/01 від 31.05.2013), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (№ 673/01 від 04.03.2014), Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (довідка № 166/03 від 29.04.2013), Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (довідка № 1479 від 18.12.2013).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в одинадцяти одноосібних публікаціях, серед яких шість статей – у вітчизняних наукових фахових виданнях, одна – у науковому зарубіжному фаховому виданні; чотири – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (269 найменувань, з яких 32 іноземною мовою). Повний обсяг роботи складає 277 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 174 сторінках. У роботі вміщено 23 таблиці і 6 рисунків (на 12 сторінках). Методичний аспект дослідження деталізовано у 24 додатках на 77 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну цінність роботи; наведено відомості щодо апробації та впровадження результатів дослідження; викладено дані про обсяг і структуру роботи.

У **першому розділі** – *«Теоретичні засади вивчення проблеми розвитку впевненості у собі в юнацькому віці»* – проаналізовано провідні підходи зарубіжних і вітчизняних учених до вивчення впевненості в собі; схарактеризовано її структуру та види; розкрито особливості розвитку в юнацькому віці.

Теоретичний аналіз літератури засвідчує, що в науковій парадигмі існують різноманітні погляди на природу впевненості в собі та різні підходи до її вивчення. Це зумовлено складністю та багатогранністю самого поняття. На сучасному етапі розвитку наукової думки вирізняють декілька основних

напрямів, які розкривають психологічну сутність упевненості в собі, зокрема глибинний; формально-динамічний (поведінковий, емоційно-експресивний); особистісний (мотиваційно-особистісний, діяльнісно-особистісний, духовно-особистісний і багатовимірно-системний).

У глибинній психології суттєве значення надається інстинктивним потягам, а також ранньому дитинству, батьківській турботі, системі взаємостосунків у сім'ї, які визначають упевнену поведінку протягом усього життя (З. Фрейд, А. Адлер, К. Хорні). Прихильники поведінкового підходу пов'язують упевненість у собі з дефіцитом навичок соціальної поведінки, відсутністю поведінкового репертуару та навичок у реалізації впевненості в собі. Представники соціально-біхевіористичного напрямку провідну роль надають соціальному схваленню або осуду, наслідуванню, а також сподіванням щодо майбутнього (В. Висоцький, В. Ромек). Соціально-когнітивний напрям визначає вагомими когнітивні процеси, досвід, а також ставлення до власної поведінки (А. Бандура, Н. Будич, Л. Глушко, Є. Нікітін, Н. Харламенкова). У дослідженнях емоційно-експресивного напрямку (Дж. Вольпе, А. Сальтер, О. Чернікова) впевненість у собі розглядають як переживання особистістю своїх можливостей перед майбутніми діями та досліджують зв'язок упевненості в собі з іншими почуттями: страхом, сором'язливістю, почуттям провини тощо.

У гуманістично-орієнтованих теоріях увагу зосереджено на цілісному вивченні особистості, завдяки чому зберігається неповторність суб'єкта, а впевненість у собі тлумачиться як довіра до свого досвіду, що зумовлює зростання самоповаги та сприяє самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс).

Особистісний підхід, згідно з яким упевненість у собі розуміють як цілісну особистісну властивість, нами визначено провідним у дослідженні впевненості в собі. Відповідно до особистісного підходу (І. Бех, І. Булах, В. Кузьменко, С. Максименко, В. Моргун, Р. Павелків, В. Рибалка, В. Ямницький) впевненість у собі характеризується сукупністю біологічних, генетичних, соціальних, культурних, історичних, діяльнісних, вікових складників у їх системній єдності та взаємозв'язках. У концепціях особистісного підходу впевненість у собі пов'язана з установками стосовно себе, способом самосприймання, з самооцінкою власних якостей, здібностей, учинків, а також оцінюванням особистості іншими людьми (М. Боришевський, І. Вайнер, Є. Серебрякова, Є. Щербаков). У межах особистісного підходу розмежовують напрями, за кожним з яких упевненість у собі розглядається в різних контекстах: в особистісно-діяльнісному – у зв'язку з протіканням діяльності, саморегуляцією і активністю (К. Абульханова-Славська); мотиваційно-особистісному – мотивами та домаганнями (Л. Божович, П. Якобсон); духовно-особистісному – ціннісними орієнтаціями та самоусвідомленням (Е. Помиткін); у багатовимірно-системному підході як багатокомпонентна системна властивість особистості, що об'єднує в себе мотиваційно-сміслові та регуляторно-динамічні складові (О. Крупнов).

На підставі теоретичного аналізу психологічної літератури ми даємо авторське визначення «впевненості в собі» як властивості особистості, що містить мотиваційно-цільовий, когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий компоненти, які репрезентують позитивну оцінку власної особистості, розуміння

сутності впевненості в собі, прагнення бути впевненим та здатність реалізовувати цю властивість у діяльності.

Психологи виокремлюють ситуативну та особистісну впевненість (І. Вайнер, В. Висоцький, В. Іванников, М. Мішечкіна, І. Скотнікова, Є. Ейдман). Перша виявляється лише в окремих видах діяльності, а друга є усталеною якістю особистості. Головним атрибутом упевненості в собі як стійкої властивості особистості визначають генералізоване стабільне позитивне ставлення суб'єкта до власних навичок, умінь і здібностей.

Упевненість у собі в юнацькому віці (Л. Божович, О. Головіна, Л. Глушко, Л. Марчук, С. Медведєва, Т. Зелінська, А. Папура) зумовлюється особливостями особистісного та професійного самовизначення, становленням самосвідомості, подоланням залежності особистості від зовнішньої детермінації, узгодженням «Я-реального» та «Я-ідеального» і посиленням здатності до самодетермінації та саморозвитку (Л. Подоляк, В. Чорнобровкіна). Вона пов'язана із засвоєнням нових соціальних ролей, збільшенням когнітивних можливостей, осмисленістю життя, гнучкістю в реалізації власних цілей, розширенням соціального оточення та діапазону рольового вибору старшокласників і студентів (І. Кон, С. Ставицька). Незважаючи на значущість цієї якості в процесі становлення особистості юнацького віку, ціла низка питань (індивідуальні та гендерні особливості, динаміка, рівні сформованості, можливості оптимізації) залишилися не вивченими.

На підставі теоретичного аналізу наукових досліджень проблеми (Д. Адамс, Є. Головіна, О. Крупнов, Д. Кехнемен, О. Нікітіна, В. Ромек) ми визначили структуру впевненості в собі, що містить компоненти, кожен з яких характеризується певними критеріями (когнітивний – знання про зміст і прояви впевненості в собі, здатність розпізнавати впевнену, невпевнену та агресивну поведінку; мотиваційно-цільовий – цілеспрямованість, домінування мотивації на досягнення успіху; поведінковий – соціальна сміливість, ініціатива в соціальних контактах, інтернальний локус контролю; емоційно-оцінний – позитивна самооцінка, невисокий рівень тривожності, емоційна стійкість). Указана структура та вищевикладені теоретичні положення покладено в основу емпіричного дослідження психологічних особливостей розвитку впевненості у собі в юнацькому віці.

У другому розділі – *«Емпіричне дослідження впевненості у собі в юнацькому віці»* – сформульовано основні завдання констатувального етапу дослідження, обґрунтовано вибір методів дослідження, описано та проаналізовано емпіричні дані особливостей розвитку впевненості у собі в юнацькому віці.

Емпіричне дослідження проводилося поетапно. На першому етапі створено програму констатувального етапу відповідно до теоретичних положень про впевненість у собі, її структуру та особливості розвитку в юнацькому віці.

На другому етапі проведено діагностування особливостей розвитку структурних компонентів (когнітивного, мотиваційно-цільового, емоційно-оцінного, поведінкового), виявлено специфіку прояву, рівні розвитку та гендерні особливості впевненості у собі в юнацькому віці.

Третій етап емпіричного дослідження передбачав визначення видів упевненості у собі в юнацькому віці, проведення всебічного аналізу отриманих результатів, здійснення статистичної обробки даних.

Аналіз результатів вивчення впевненості у собі за структурними компонентами дав змогу виявити вікові особливості розвитку вищезазначеної властивості в юнацькому віці. Діагностування когнітивного компонента згідно з визначеними критеріями (знання про зміст і прояви впевненості в собі, здатність розпізнавати впевнену, невпевнену та агресивну поведінку) засвідчило, що знання про сутність упевненості в собі, її основні атрибути та якості доволі поверхневі та нечіткі. Когнітивний компонент упевненості у собі в юнацькому віці характеризується переважанням осмисленості над обізнаністю, домінуванням предметної сфери над суб'єктною. Порівняно із старшокласниками в досліджуваних студентів виявлено тенденцію до більш точного, осмисленого розуміння поняття «впевненість у собі» та здатності відрізнити його від невпевненості й агресивності. З огляду на це можна стверджувати, що з віком досліджувані більш точно розуміють особливості впевненості в собі, осмислено виокремлюють її суттєві ознаки та прояви.

Результати діагностування емоційно-оцінного компонента (за критеріями: позитивна самооцінка, невисокий рівень тривожності, емоційна стійкість) показали, що впевненість у собі в досліджуваних юнацького віку характеризується тенденцією до домінування високої самооцінки, невисокого рівня тривожності та достатнього рівня емоційної стійкості, що виражається у самоповазі, здатності до саморегуляції та переважанні стійкості. У досліджуваних студентів виявлено тенденцію до зростання немотивованої тривожності порівняно зі старшокласниками.

Мотиваційно-цільовий компонент у структурі впевненості в собі характеризує вибір домінуючих мотивів та постановку цілей, пов'язаних з основними цінностями та життєвими планами суб'єкта і визначається такими критеріями: цілеспрямованість, домінування мотивації на досягнення успіху. Особливості розвитку мотиваційно-цільового компонента за критерієм цілеспрямованості засвідчили домінування особистісно значущих цілей над суспільно важливими, що виражається в прагненні до самостійності та незалежності, досягненні своїх бажань і планів, розвитку власних здібностей, самовдосконалення. При цьому спостерігається домінування соціоцентричності над егоцентричністю, оскільки впевнена поведінка досліджуваних юнацького віку спонукається почуттям обов'язку, наміром краще опанувати певну справу, бажанням заслужити схвалення від інших людей. За результатами діагностування мотивації досягнення успіху можна стверджувати, що в більшості досліджуваних мотиваційний полюс яскраво не виражений. Це засвідчує про ситуативність її прояву. Також встановлено, що впродовж юнацького віку мотивація до успіху має тенденцію знижуватися.

Поведінковий компонент устанавлює міру інтенсивності та силу вияву впевненості у собі в соціальних контактах, а також домінування внутрішнього або зовнішнього локусу регуляції цієї властивості. Особливості розвитку поведінкового компонента впевненості в собі визначено згідно з такими

критеріями: інтернальний локус контролю, соціальна сміливість, ініціатива в соціальних контактах. Аналіз результатів діагностування дав змогу з'ясувати, що поведінковий компонент упевненості у собі в юнацькому віці характеризується розвиненою ініціативою в соціальних контактах, соціальною сміливістю, що виявляється в готовності розпочинати та завершувати розмову, вмінні встановлювати контакти, активно взаємодіяти в суспільстві. Загалом у досліджуваних юнацького віку було виявлено тенденцію до переважання екстернального локусу контролю, що вказує на покладання відповідальності за власні дії на інших, зорієнтованість на суспільне схвалення та прийняття.

У результаті застосування методу експертного оцінювання ми дійшли висновку, що впевненість у юнацькому віці найбільш розвинена і має високі показники сталості прояву в навчальній діяльності та рідше виявляється і менш розвинена в інтимно-особистісній, фізичній і суспільній сфері. Досліджувані старшокласники схильні найвище оцінювати власну впевненість у спілкуванні з друзями, а досліджувані студенти – у навчальній діяльності. За результатами експертного оцінювання, дівчата, на відміну від юнаків, мають статистично значущі вищі показники розвитку впевненості в спілкуванні з друзями, фізичній та інтимно-особистісній сфері.

Вивчення впевненості у собі в юнацькому віці дало змогу виявити рівні (надмірний, високий, середній, низький) зазначеного утворення, обґрунтування яких здійснено на основі вищевказаних критеріїв кожного структурного компонента з використанням параметрів інтенсивності, повноти, сталості прояву впевненості в собі.

Отже, для особистості юнацького віку властиві такі рівні розвитку впевненості в собі:

– надмірний рівень характеризується дуже високими показниками прояву всіх структурних компонентів впевненості в собі і виражається в неадекватно завищеній самооцінці, зверхності, перебільшенні власних можливостей, самовпевненості, агресивності, що в подальшому може спричинити невдачі, розчарування, а також погіршення стосунків з іншими людьми; надмірний рівень розвитку впевненості в собі було виявлено у 8,02 % досліджуваних старшокласників і 3,88 % студентів;

– високий рівень вирізняється оптимальними показниками розвитку структурних компонентів упевненості в собі, що виражається у правильному розумінні впевненості в собі, визнанні важливості впевненості для розвитку та досягнення цілей, високій мотивації до успіху, позитивній самооцінці, невисокому рівні тривожності, оптимальній ініціативі в соціальних контактах і соціальній сміливості, стабільності поведінкових проявів упевненості в собі; високий рівень розвитку впевненості у собі виявлено в 11,76 % досліджуваних раннього юнацького віку і в 11,16 % респондентів власне юнацького віку;

– середній рівень характеризується здатністю в більшості життєвих ситуацій розпізнавати поведінку, низьким рівнем тривожності, мотивації до успіху, достатньо розвиненими навичками впевненої поведінки, помірній соціальній сміливості та здатності реалізовувати власні знання у нових соціальних контактах; він пов'язаний з нерівномірно розвиненими показниками

структурних компонентів упевненості в собі (на середньому і високому рівні знаходиться лише один, два або три компоненти). Середній рівень упевненості в собі за результатами діагностування виявлено в 73,09 % досліджуваних старшокласників і в 77,2 % студентів;

– низький рівень передбачає незначні показники розвитку всіх структурних компонентів, що виявляється в неправильному розумінні сутності впевненості в собі, нездатності відрізнити її від невпевненості й агресивності, постійних сумнівах, зорієнтованості на інших людей та пошуку в них підтримки, схильності до безпідставної тривожності, спрямованості на уникнення невдач; недостатньо розвинених навичках упевненої поведінки та неусвідомленні їх важливості в житті людини; низький рівень виявлено у 6,95 % досліджуваних старшокласників і 7,76 % студентів (табл.1).

Таблиця 1

Кількісний розподіл досліджуваних юнацького віку за рівнями розвитку і видами впевненості у собі

n=393

Рівні впевненості у собі	Види впевненості у собі	Експ. група №1 (n=187)		Експ. група №2(n=206)	
		Абс.	%	Абс.	%
Надмірний	Самовпевнений	15	8,02	8	3,88
Високий	Впевнений у собі	22	11,76	24	11,16
Середній	Пізнавальний	2	0,93	14	6,79
	Мотиваційний	17	9,09	10	4,85
	Емоційний	19	10,16	14	6,79
	Демонстративний	11	5,88	12	5,82
	Когнітивно-мотиваційний	0	0,00	6	2,91
	Когнітивно-емоційний	4	2,13	4	1,94
	Когнітивно-поведінковий	4	2,13	12	5,82
	Мотиваційно-емоційний	26	13,90	10	4,85
	Мотиваційно-поведінковий	7	3,74	6	2,91
	Емоційно-поведінковий	7	3,74	17	7,76
	Інтуїтивний	21	11,22	17	7,76
	Немотивований	0	0,00	12	5,82
	Емоційно нестійкий	7	3,74	6	2,91
Прихований	12	6,17	17	7,76	
Низький	Невпевнений	13	6,95	17	7,76

На основі аналізу ступеня розвитку структурних компонентів було виокремлено профілі впевненості в собі: гармонійний і дисгармонійний. Гармонійному профілю, виявленому в 11,71 % досліджуваних, відповідає високий рівень упевненості в собі, для якого характерний збалансований розвиток когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційно-цільового та поведінкового компонентів, що стабільно і на високому рівні виявляється в різних видах діяльності.

Дисгармонійному профілю відповідають надмірний, середній і низький рівні впевненості у собі. У результаті констатувального діагностичного дослідження встановлено переважання дисгармонійного профілю впевненості у

собі в юнацькому віці (88,29 %), що вказує на необхідність проведення корекційно-розвивальної роботи.

Залежно від рівня розвитку та збалансованості структурних компонентів виокремлено види впевненості в собі (табл.1). З-поміж досліджуваних раннього юнацького віку найпоширенішим є мотиваційно-емоційний, інтуїтивний, емоційний, мотиваційний види, а у досліджуваних власне юнацького віку – емоційно-поведінковий, інтуїтивний, прихований види.

Отже, у юнацькому віці загалом досить розвинений емоційно-оцінювальний складник упевненості в собі, що, безперечно, засвідчує переважання високої самооцінки, стенічності (це виражається у позитивних емоціях, які супроводжують впевнені дії та вчинки) і незначну схильність до тривожності. При цьому слід зазначити, що в старшокласників спостерігається тенденція до зростання мотиваційно зорієнтованих, а у студентів – до когнітивно зорієнтованих видів упевненості в собі.

Гендерні особливості в розподілі досліджуваних за рівнями впевненості у собі полягають у тому, що високий і низький рівень розвитку більш властивий для досліджуваних юнаків, а надмірний і середній – для дівчат (табл.2). Зокрема високий рівень упевненості в собі виявлено в 17,53 % досліджуваних хлопців і у 7,95 % – в дівчат, проте з-поміж досліджуваних хлопців виявлено значно більше неупевнених (12,99%), ніж дівчат (4,18%). У дівчат переважають досліджувані з надмірним (6,28%) і середнім рівнем упевненості у собі (81,59%), на відміну від хлопців (5,19% – з надмірним і 64,29% – із середнім рівнем).

Таблиця 2

Кількісний розподіл хлопців і дівчат за рівнями розвитку впевненості у собі

n=393

Рівень впевненості		Надмірний	Високий	Середній	Низький	χ^2	
Хлопці	Експ. група №1 (n=72)	абс.	5	12	45	10	1,01
		%	6,94	16,67	62,5	13,89	
	Експ. група №2 (n=82)	абс.	3	15	54	10	
		%	3,66	18,29	65,85	12,19	
Дівчата	Експ. група №1 (n=115)	абс.	10	10	92	3	3,60
		%	8,7	8,7	80,0	2,61	
	Експ. група №2 (n=124)	абс.	5	9	103	7	
		%	4,03	7,25	83,06	5,65	
Разом	Хлопці (n=154)	абс.	8	27	99	20	20,79
		%	5,19	17,53	64,29	12,99	
	Дівчата (n=239)	абс.	15	19	195	10	
		%	6,28	7,95	81,59	4,18	

Визначені гендерні відмінності виявляються у рівнях розвитку структурних компонентів, а саме у тому, що в досліджуваних дівчат краще розвинений когнітивний компонент впевненості в собі порівняно з хлопцями. Це виражається в здатності виокремлювати її суттєві характеристики та розрізняти впевнену, неупевнену та агресивну поведінку. З іншого боку, досліджуваній вибірці дівчат властивий нижчий рівень розвитку емоційно-оцінного

компонента, що виявляється у вищому рівні астенічності та виникненні особистісних труднощів, вищому рівні тривожності, а також нижчому рівні самооцінки порівняно з юнаками, що засвідчує схильність до безпідставних страхів, сором'язливості, занепокоєння та піддавання панічному настрою. При цьому в досліджуваних юнаків розвиток мотиваційно-цільового компонента виявився більш розвиненим, оскільки в них переважає мотивація до успіху, готовність брати на себе відповідальність, рішучість, ініціативність. Гендерні відмінності в розвитку поведінкового компонента полягають у статистично значущій вираженості енергійності в дівчат, проявом якої є характерні для жіночої статі розгубленість, схвильованість і потреба в підтримці. Водночас не виявлено статистичних відмінностей між першою і другою експериментальною групою хлопців ($\chi^2=1,01$) та дівчат ($\chi^2=3,60$).

У досліджуваних хлопців більше представлені емоційно-поведінковий, невпевнений та прихований види впевненості в собі, а в дівчат – емоційний, емоційно-поведінковий, пізнавальний, демонстративний, емоційно-нестійкий та інтуїтивний види впевненості у собі.

На основі отриманих результатів констатувального дослідження ми дійшли висновку про необхідність розвитку та корекції впевненості у собі у старшокласників і студентів. Більш чи менш тривалої психологічної допомоги стосовно корекції та розвитку впевненості в собі потребують 73,09 % старшокласників і 77,2 % студентів. Згідно з отриманими результатами особливої уваги, індивідуального підходу та тривалих корекційно-розвивальних заходів потребують 6,95 % невпевнених і 8,02 % самовпевнених старшокласників; 7,76 % невпевнених і 3,88 % самовпевнених студентів.

Отже, дослідження особливостей розвитку впевненості у собі в юнацькому віці зумовили необхідність розроблення корекційно-розвивальної програми.

У третьому розділі – *«Оптимізація розвитку впевненості у собі в юнацькому віці»* – обґрунтовано методологічну основу формувального експерименту, розроблено модель і програму оптимізації впевненості у собі в юнацькому віці; проаналізовано динаміку якісних і кількісних показників упевненості у собі експериментальної та контрольної груп формувального експерименту. Підґрунтям для організації формувального експерименту є концептуальні засади про закономірності процесу формування особистості (Л. Виготський, Л. Божович, О. Леонтьєв, Г. Костюк, С. Максименко, С. Рубінштейн, О. Скрипченко); теоретичні концепції розуміння особистості як суб'єкта активності та суб'єкта життя (К. Абульханова-Славська, Б. Братусь, В. Петровський). Аналіз психолого-педагогічних джерел (Р. Альберті, А. Висоцький, Дж. Вольпе, О. Крупнов, А. Лазарус, С. Мамонтов, Г. Прихожан, В. Ромек, М. Сміт) дозволив виявити, що становлення впевненості у собі в юнацькому віці є складником цілісного процесу розвитку особистості і відбувається в таких напрямках: особистісно-рефлексивному, когнітивному, мотиваційно-ціннісному, емоційно-експресивному та поведінковому. Основними механізмами оптимізації впевненості у собі в юнацькому віці є усвідомлення, актуалізація, рефлексія, інтеріоризація її цілей, цінностей, засобів впливу, способів поведінки в процесі самостійної та групової діяльності.

Головним завданням оптимізації впевненості у собі в юнацькому віці є розвиток знань про сутність впевненості собі, підвищення здатності розпізнавати впевнену, невпевнену та агресивну поведінку; розвиток цілеспрямованості, формування мотивації на досягнення успіху; підвищення самооцінки, посилення емоційної стійкості; формування сукупності навичок упевненої поведінки та вмінь їх реалізовувати в повсякденному житті.

Аналіз теоретичних та емпіричних даних дозволив дійти висновку, що програма оптимізації розвитку впевненості у собі в юнацькому віці повинна бути комплексною, у якій віддзеркалено зміст і методи роботи з старшокласниками, студентами, психолого-педагогічним колективом і батьками (рис.1).

У формувальному експерименті взяли участь – 106 досліджуваних юнацького віку (56 осіб жіночої та 50 чоловічої статі), з яких було сформовано дві експериментальні групи (24 старшокласники і 29 студентів) та дві контрольні групи (24 старшокласники і 29 студентів), а також 38 педагогів і 27 батьків. Формувальну програму було розраховано на один навчальний рік.

З педагогічним колективом і батьками проведено просвітницько-консультативну роботу, спрямовану на поглиблення знань про зміст і прояви впевненості у собі та створення умов для її розвитку в юнацькому віці.

Роботу із старшокласниками та студентами було спрямовано на розвиток впевненості в собі за структурними компонентами. Вона передбачала використання таких методів і прийомів: лекція, бесіда, групова дискусія, мозкова атака, методи активного навчання, рольове програвання, аутогенне тренування, аналіз продуктів діяльності, а також психологічні прийоми рефлексії, самоаналізу.

Завдяки просвітницькій роботі з досліджуваними було проаналізовано важливість впевненості у собі в процесі становлення особистості, мотивовано юнаків і дівчат до її розвитку. Основні теми просвітницьких заходів для юнаків і дівчат: «Причини невпевненості та способи її подолання»; «Моє майбутнє у моїх руках», «Упевнена, невпевнена та агресивна поведінка».

Тренінг проведено відповідно до загальноприйнятих норм і принципів групової роботи. Він передбачав 14 занять, кожне тривалістю 120 хвилин. Тренінг оптимізації розвитку впевненості у собі в юнацькому віці складався з шести послідовних блоків: вступного, мотиваційно-цільового, когнітивного, емоційно-оцінного, поведінкового, заключного.

Під час проведення індивідуального консультування ми враховували виявлені вікові особливості (нерівномірність розвитку структурних компонентів, домінування середнього рівня розвитку), гендерну специфіку (недостатній розвиток когнітивного компонента в хлопців і емоційно-оцінного – у дівчат) і побудували роботу так, щоб спонукати осіб юнацького віку до самоаналізу та самопомоги на всіх етапах подальшого розвитку, що дозволить їм розв'язувати проблеми самостійно, підтримувати себе або вчасно звертатися по допомогу.

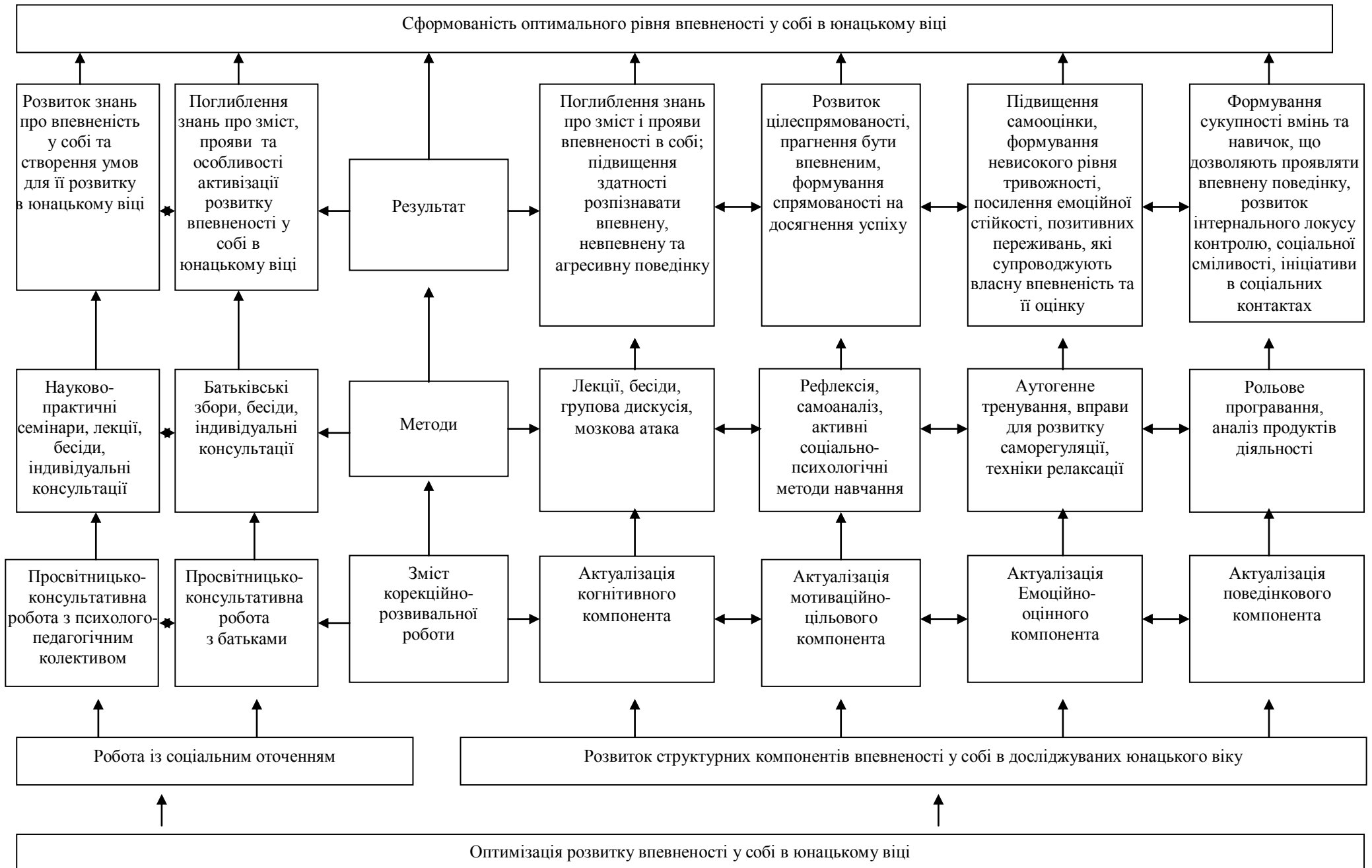

Рис. 1. Психологічна модель оптимізації розвитку впевненості у собі в юнацькому віці

Результати формувального експерименту дали змогу виокремити зміни у співвідношенні респондентів за рівнями впевненості у собі в експериментальних і контрольних групах, що презентовано у табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка впевненості у собі в експериментальних і контрольних групах

Рівень впевненості у собі	Експериментальна група (%)				Контрольна група (%)			
	№1 (n=24)		№2 (n=29)		№1 (n=24)		№2 (n=29)	
	до	після	до	після	до	після	до	після
Надмірний	4,2	0	3,4	0	4,2	4,2	6,9	10,3
Високий	8,3	16,7	6,9	10,3	8,3	8,3	6,9	6,9
Середній	75	83,3	79,3	86,3	83,3	79,1	75,9	72,4
Низький	12,5	0	10,3	3,4	4,2	8,3	10,3	10,3

У процесі аналізу за допомогою U-критерію Манна-Уїтні було виявлено статистично значущу позитивну динаміку рівнів розвитку впевненості в собі досліджуваних юнацького віку двох експериментальних груп, на відміну від контрольних.

Після запровадження програми оптимізації розвитку впевненості в собі кількість досліджуваних із високим рівнем збільшилася: якщо на початку експерименту 8,3% старшокласників і 6,9% студентів відповідали високому рівню, то після формувального експерименту виявлено 16,7% старшокласників і 10,3% студентів з аналогічним рівнем розвитку впевненості у собі.

Важливо зазначити, що в результаті формувальних впливів значно зменшилася кількість невпевнених і самовпевнених у собі досліджуваних експериментальних груп юнацького віку. Після запровадження програми не виявлено жодного досліджуваного з надмірним рівнем розвитку впевненості у собі (до експерименту було по одній особі в кожній експериментальній групі). Найбільш інтенсивні зміни відбулися у зменшенні кількості досліджуваних, які мали низький рівень впевненості в собі: 12,5% старшокласників і 10% студентів – до експерименту, жодного старшокласника і 1 студент (3,4%) – після. Завдяки вищевказаним змінам зросла кількість осіб із середнім рівнем упевненості в собі, що засвідчує позитивну динаміку, оскільки структурні компоненти впевненості в собі вдосконалюються поступово, і такі зміни ми розглядаємо як перехідний етап в оптимізації розвитку впевненості у собі. Також відбулися зміни у перерозподілі видів у межах середнього рівня розвитку впевненості в собі. Водночас зауважимо, що в контрольних групах досліджуваних старшокласників і студентів не виявлено статистично значущих змін.

На основі отриманих даних можна стверджувати, що після запровадження програми оптимізації впевненості у собі в обох експериментальних групах юнацького віку відбулися позитивні зміни. Це відображено в збалансованості структурних компонентів і вказує на розвиток впевненості у собі в учасників формувального експерименту. Результатами впровадження програми є розширення знань про впевненість у собі, здійснення саморегуляції емоційними

станами, підвищення мотивації до успіху та цілеспрямованості, оволодіння навичками впевненої поведінки.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та експериментальне вирішення проблеми впевненості у собі в юнацькому віці, яке проявилось у виявленні особливостей розвитку впевненості у собі в старшокласників і студентів; встановленні структури впевненості в собі; виокремленні її рівнів і видів, вікових і гендерних особливостей; обґрунтуванні, розробці та впровадженні психологічної програми оптимізації розвитку впевненості в собі.

1. Основними науковими підходами до проблеми впевненості в собі є глибинний; формально-динамічний (поведінковий, емоційно-експресивний); особистісний (мотиваційно-особистісний, діяльнісно-особистісний, духовно-особистісний і багатовимірно-системний). Особистісний підхід є провідним у нашому дослідженні, згідно з яким упевненість у собі розуміють як цілісну особистісну властивість, яка об'єднує мотиваційно-цільовий, когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий компоненти, що репрезентують позитивну оцінку власної особистості, правильне розуміння поняття «впевненість у собі», прагнення бути впевненим та здатність реалізовувати цю властивість у діяльності.

2. Упевненість у собі в юнацькому характеризується нерівномірністю розвитку її окремих компонентів і складністю їх інтегрування в єдине ціле.

Когнітивний компонент відзначається невисоким рівнем розвитку, що виявляється в поверховому розумінні феномена «впевненість у собі», недостатньо розвиненій здатності розрізняти впевнену, невпевнену та агресивну поведінку. Специфіка розвитку емоційно-оцінного компонента полягає в переважанні високої самооцінки та стеничності, що демонструє загальну тенденцію до домінування позитивних емоцій, пов'язаних із власною впевненістю у собі. Особливості мотиваційно-цільового компонента впевненості у собі в юнацькому віці полягають у неяскраво вираженому мотиваційному полюсі, тому прояв мотивації до успіху є ситуативним. За критерієм цілеспрямованості було виявлено домінування особистісно значущих цілей над суспільно важливими, що виражається в прагненні до самостійності та незалежності, досягненні своїх бажань і планів, розвитку власних здібностей, самовдосконаленні. Поведінковий компонент упевненості у собі в юнацькому віці характеризується розвиненою ініціативою в соціальних контактах, соціальною сміливістю, переважанням екстернального локусу контролю, що вказує на покладання відповідальності за власні дії на інших, зорієнтованість на суспільне схвалення.

Упевненість у юнацькому віці має високі показники стабільності вияву в навчальній діяльності та спілкуванні з друзями, однак менш розвинена в інтимно-особистісній, фізичній та суспільній сфері.

3. За результатами вивчення впевненості у собі в юнацькому віці визначено рівні (надмірний, високий, середній, низький) та профілі (гармонійний, дисгармонійний) впевненості в собі.

Гармонійному профілю відповідає високий рівень розвитку впевненості в собі, який характеризується збалансованим розвитком когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційно-цільового та поведінкового компонентів. Дисгармонійний профіль охоплює надмірний, середній і низький рівні й поділяється на такі види: самовпевнений, пізнавальний, мотиваційний, емоційний, демонстративний, когнітивно-мотиваційний, когнітивно-емоційний, когнітивно-поведінковий, мотиваційно-емоційний, мотиваційно-поведінковий, емоційно-поведінковий, інтуїтивний, немотивований, емоційно нестійкий, прихований, невпевнений. У юнацькому віці переважає дисгармонійний профіль впевненості у собі, у якому найпоширенішими виявилися мотиваційний, емоційний, емоційно-поведінковий та інтуїтивний види впевненості в собі.

4. Гендерні відмінності досліджуваних юнацького віку полягають у тому, що високий і низький рівні розвитку більш властиві для досліджуваних юнаків, а надмірний і середній – для дівчат. Статевобумовлені особливості найвиразніше виявляються у показниках розвитку компонентів впевненості у собі. Зокрема у тому, що у досліджуваних дівчат спостерігається вищий рівень розвитку когнітивного компонента і нижчий – емоційно-оцінного компонента. Гендерні відмінності в розвитку поведінкового компонента полягають у статистично значущій вираженості енергійності в дівчат, виявом якої є характерні для жіночої статі розгубленість, схвильованість і потреба в підтримці. У досліджуваних юнаків мотиваційно-цільовий компонент є більш розвиненим, що виявляється в переважанні мотивації до успіху та цілеспрямованості.

5. Теоретичним підґрунтям програми формульованого експерименту є положення про те, що процес оптимізації впевненості у собі є складником цілісного процесу розвитку особистості і відбувається в таких основних напрямках: особистісно-рефлексивним, когнітивним, мотиваційно-ціннісним, емоційно-експресивним та поведінковим. Рушійна сила оптимізації впевненості у собі – процес активізації її структурних компонентів засобами методів активного навчання. Ефективною є комплексна програма оптимізації впевненості в собі, яка передбачає групові та індивідуальні форми роботи з досліджуваними юнацького віку, їхніми батьками та педагогами. Ефективність апробованої програми підтверджується оптимізацією рівня розвитку та збалансованістю структурних компонентів впевненості у собі.

Проведене дослідження не вичерпує всієї глибини поставленої проблеми. Перспективи подальшої науково-дослідницької роботи вбачаємо у виявленні взаємозв'язку категорії «впевненість у собі» з іншими індивідуально-психологічними особливостями особистості на різних етапах онтогенезу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Мельничук С. К. Особливості проведення психологічного консультування та корекції впевненості в собі / С. К. Мельничук // Міжнародний науковий форум: Соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: Випуск 9. – Збірка наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С.191–197.

2. Мельничук С. К. Сутність, структурні компоненти та критерії вивчення впевненості в собі / С. К. Мельничук // Вісник Інституту розвитку дитини. – Випуск 21. – К., 2012. – С.134 – 139.

3. Мельничук С. К. Асертивність як детермінанта розвитку психологічного потенціалу студентів / С. К. Мельничук // Вісник Одеського національного університету. – Том 17. Випуск 8. – Одеса, 2012. – С. 407–414.

4. Мельничук С. К. Порівняльна характеристика особливостей розвитку впевненості в собі старшокласників і студентів / С. К. Мельничук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2013. – № 41 (65) – С. 94–100.

5. Мельничук С. К. Психологічний супровід розвитку та корекції впевненості в собі у юнацькому віці / С. К. Мельничук // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Психологія. Випуск 46. – Харків: ХНПУ, 2013. – С. 178–187.

6. Мельничук С. К. Психологічна характеристика видів впевненості в собі у юнацькому віці / С. К. Мельничук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том 11. – Вип. 9. – К.: Фенікс, 2014. – С. 563–574.

Стаття в зарубіжному фаховому виданні:

7. Мельничук С. К. Психологический анализ специфики развития когнитивного компонента уверенности в юношеском возрасте / С. К. Мельничук // Актуальные вопросы современной науки. – Новосибирск, 2013. – Випуск 26. – С. 108–118.

Матеріали наукових конференцій і статті в інших виданнях:

8. Мельничук С. К. Взаємозв'язок впевненості в собі з участю у науково-дослідницькій діяльності старшокласників / С. К. Мельничук // Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кіровоград, 2012. – С. 131–132.

9. Мельничук С. К. Умови розвитку впевненості у собі в студентському віці / С. К. Мельничук // Rozwoj nauk humanistycznych – Poznan: Sp. Z.o.o. «diamond trading tour», 2012. – С.131–132.

10. Мельничук С. К. Психологические особенности развития уверенности в себе в старшем юношеском возрасте / С. К. Мельничук // Современные тенденции в образовании и науке. – Тамбов: «ТРОО бизнес наука-общество», 2013. – С. 134–136.

11. Мельничук С. К. Експериментальне дослідження психологічних особливостей впевненості в собі у ранньому юнацькому віці / С. К. Мельничук // Zbir raportow naukowych Teoretyczne I praktyczne innowacje naukowe Rozwoj nauk humanistycznych. – Krakow: Sp. Z.o.o. «diamond trading tour», 2013.- С.15–23.

АНОТАЦІЇ

Мельничук С. К. Психологічні особливості розвитку впевненості у собі в юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

У дисертації досліджено особливості розвитку впевненості у собі в

юнацькому віці. У праці виокремлено структурні компоненти впевненості в собі: когнітивний, мотиваційно-цільовий, емоційно-оцінний, поведінковий, кожен із яких характеризується певними критеріями. Обґрунтовано і визначено рівні розвитку (надмірний, високий, середній, низький) і профілі (гармонійний і дисгармонійний) впевненості у собі та особливості їх вияву в юнаків і дівчат.

Установлено види впевненості в собі (самовпевнений, впевнений у собі, пізнавальний, мотиваційний, емоційний, демонстративний, когнітивно-мотиваційний, когнітивно-емоційний, когнітивно-поведінковий, мотиваційно-емоційний, мотиваційно-поведінковий, емоційно-поведінковий, інтуїтивний, немотивований, емоційно нестійкий, прихований, невпевнений) та з'ясовано вікові та гендерні особливості їх розвитку в юнацькому віці.

Обґрунтовано, розроблено, експериментально апробовано та доведено ефективність програми оптимізації впевненості у собі в юнацькому віці на основі процесу активізації її структурних компонентів засобами методів активного навчання.

Ключові слова: впевненість у собі, юнацький вік, мотиваційно-цільовий компонент, когнітивний компонент, поведінковий компонент, емоційно-оцінний компонент, гармонійний і дисгармонійний профілі впевненості у собі, програма оптимізації.

Мельничук С. К. Психологические особенности развития уверенности в себе в юношеском возрасте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертация посвящена проблеме психологических особенностей уверенности в себе в юношеском возрасте. На основании теоретического анализа выделены структурные компоненты уверенности в себе в юношеском возрасте: когнитивный, мотивационно-целевой, эмоционально-оценочный, поведенческий, каждый из которых характеризуется определенными критериями.

Критерии когнитивного компонента – знания о содержании и проявлении уверенности в себе, способность различать уверенное, неуверенное и агрессивное поведение; мотивационно-целевого – целеустремленность, доминирование мотивации на достижение успеха; эмоционально-оценочного компонента – устойчивая положительная самооценка, низкий уровень тревожности, эмоциональная устойчивость; поведенческого компонента – интернальный локус контроля, социальная смелость, инициатива в социальных контактах.

Определены уровни развития уверенности в себе (чрезмерный, высокий, средний, низкий) и особенности их проявления у юношей и девушек.

Выделены следующие гармоничные и дисгармоничные профили уверенности в себе личности в юношеском возрасте. Гармоничный профиль уверенности характеризуется сбалансированным развитием когнитивного, эмоционально-оценочного, мотивационно-целевого и поведенческого

компонентов, стабильно проявляется в различных сферах жизни. Дисгармоничный профиль делится на виды: самоуверенный, неуверенный, познавательный, мотивационный, эмоциональный, демонстративный, когнитивно-мотивационный, когнитивно-эмоциональный, когнитивно-поведенческий, мотивационно-эмоциональный, мотивационно-поведенческий, эмоционально-поведенческий, интуитивный, немотивированный, эмоционально неустойчивый, скрытый).

Выявлены возрастные особенности (неравномерность развития структурных компонентов, доминирование среднего уровня развития, наибольшая выраженность в учебной деятельности и в общении с друзьями) и гендерная специфика уверенности в себе (высокий уровень развития когнитивного компонента у девушек и эмоционально-оценочного – у юношей).

Разработана, апробирована и доказана эффективность программы оптимизации уверенности в себе в юношеском возрасте на основе процесса активизации ее структурных компонентов средствами методов активного обучения. Программа оптимизации включает специально организованную систему индивидуальной и групповой работы с юношами и девушками, а также с их родителями и педагогами.

Ключевые слова: уверенность в себе, юношеский возраст, мотивационно-целевой компонент, когнитивный компонент, поведенческий компонент, эмоционально-оценочный компонент, гармоничный и дисгармоничный профили уверенности в себе, программа оптимизации.

Melnychuk S. K. Psychological characteristics of self-confidence in adolescence. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in psychological sciences, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – National Pedagogical University named after M. Drahomanova Kyiv, 2014.

Thesis deals with the features of self-confidence in adolescence. The paper singles out the structural components of self-confidence: cognitive, motivational target, emotional and evaluative, behavioral, each of which is characterized by certain criteria. Proved and the levels of (excessive, high, medium, low) and profiles (harmonious and disharmonious) self-confidence, and especially their manifestation in boys and girls.

Established types of self-confidence (self-confident, self-assured, cognitive, motivational, emotional, demonstrative, cognitive-motivational, cognitive-emotional, cognitive-behavioral, motivational, emotional, motivational and behavioral, emotional and behavioral, intuitive, unwarranted, emotionally unstable hidden, not sure) and clarified the characteristics of their development in adolescence.

Proved, developed, tested and experimentally proved the effectiveness of the optimization program of self-confidence in youth through the process of activation and structural components of active learning methods.

Keywords: confidence, adolescence, motivational target component, cognitive component, behavioral component, emotional and evaluative component, harmonious and disharmonious profiles of self-confidence, program optimization.